

(обличчя, очі, жести, міміка, поза, запитання, репліки), і чітко реагувати на неї. Названа дія дає можливість суб'єктові підтримувати зворотний зв'язок протягом усього процесу риторичної комунікації.

Управління власною поведінкою передбачає уміння суб'єкта узгоджувати свої жести, міміку із задумом. Суб'єктові потрібно уміти регулювати свої рухи, щоб вони не заважали, а «працювали» на головну думку, сприяли її чіткому вираженню. Окрім того, оратор повинен володіти своїм психологічним станом: не підвищувати голос, не чіплятися до слів, не ображатися, а бути стриманим, терплячим, уважним, доброзичливим.

4. Жанри риторики

4.1. Академічний жанр

Академічне красномовство – це ораторська діяльність викладача та науковця для ознайомлення і популяризації наукових досягнень. Воно застосовується у шкільній (різних рівнів) і науковій аудиторіях. Античне академічне красномовство було досить невимушеним. Так, Арістотель міг читати лекції під час прогулянок з учнями. Проте з часом школа ставала все більш регламентованою і до V ст. н. е., усталився навіть тип лекції. В Європі академічне красномовство почало динамічно розвиватися в середньовічних університетах (лекція та диспут були домінуючими формами). Але особливого розквіту набуло воно в післяренесансний період. Ускладнюється робота вищої та середньої шкіл, виникає наукова педагогіка (Ян Амос Коменський).

В Україні зародження академічного красномовства пов'язано з функціонуванням Острозької школи та Києво-Могилянської Академії. Згодом воно розвивається у стінах кількох університетів (Київського, Львівського, Харківського).

Видатні науковці, зокрема, Феофан Прокопович, Григорій Сковорода, Петро Могила та ін. Були не лише творцями, а й пропагандистами наукових знань, які прагнули наблизити до народних мас.

Академічне красномовство поділяється на три види:

- власне академічне (наукова доповідь, реферат, огляд, дискусія);
- красномовство вищих навчальних закладів (лекція, цикл лекцій);

– шкільне красномовство (шкільна лекція, розповідь, опис, бесіда).

Головні риси академічного красномовства – доказовість, бездоганна логічність, точність мислення, чітка термінологія, позбавлена будь-якої двозначності.

Лекція – основний жанр академічного красномовства. Це монологічний вид виступу, але аудиторія повинна не лише слухати, а й активно сприймати матеріал. Для цього існує певна система методів: наприклад, проблемний виклад теми, коли лектор не дає готових оцінок, а подає різноманітні точки зору, що існують у науці та можуть навіть суперечити одна одній – це провокує інтерес слухачів до матеріалу та їх розумову активність.

Досвідчені викладачі послуговуються також різноманітними формами діалогу із слухачами: колоквиум, дискусія, диспут, усна рецензія, обговорення.

4.2. Соціально-побутовий жанр

Соціально-побутове красномовство – це влучне, гостре або урочисте слово з приводу важливої події у приватному житті або у певній ситуації. До нього відносять ювілейну, похвальну промову, надмогильну, усну побутову оповідь, тост (застільна промова), анекдот. Соціально-побутове красномовство має яскраво виражені національні традиції, виступає частиною національної духовної культури народу.

За античною класифікацією урочисте красномовство було на першому місці. Його розглядають як частину побуту повсякденного життя разом із святами, ювілеями, іменинами, похованнями.

Так, у греків красномовство зародилося в архаїчний період, коли вдала промова могла змінити розклад політичних сил і забезпечити важливі переваги. В «Іліаді», де оспівано похід греків на Трою, перевагу віддано, насамперед, урочистому красномовству, що межує з політичним (воєнним), але більше стосується внутрішніх відносин між членами грецької громади. Царі-вожді повинні були вміти публічно виступати на зібранні, як Одисей, що виголошує своє слово, жваво жестикулюючи. Старець Нестор названий у Гомера «громомовним вітією», водночас йому належать слова «солодкі, мов мед». Греки вбачали у здібності до красномовства «дар богів», але з давніх-давен вказували на потребу виховання у вождя мовних здібностей.

Як особливий жанр в античності набуло сили надгробне слово, яке існувало в усній формі (пригадаймо промову Перікла,

присвячену безсмертній пам'яті афінських синів, які полягли в бою). Письмова форма – віршова – утворила в цій сфері особливий жанр лірики – епітафію (наприклад, «У цій бо могилі лежить рятівник Симоніда з Кеосу. Мертвий живому добром відплатив за добро»).

Фахівці відзначають велику роль побутового красномовства у розвитку ораторських здібностей мовця. Оратор повинен діяти відповідно до ситуації. Переконаливо, впливово, у найрізноманітніших соціально-побутових ситуаціях він виховує комунікативну культуру вихованців.

Неперевершеним розповідачем усних гумористичних оповідань був український письменник Остап Вишня. Блискучі «вечірні розмови» тривалий час вів із слухачами й читачами газет непересічний Максим Рильський.

4.3. Лекційний жанр

Лекційне красномовство активно розвивалося у 30-80-ті роки ХХ ст., але у 90-ті роки через соціально-політичні зміни переживає певний кризовий період.

Це ораторське мистецтво включає кілька видів.

Науково-популярні лекції містять у собі, крім логічно побудованого наукового змісту, елементи експресивно-емоційні, які сприяють формуванню переконання. Педагог може виступити і як оратор, і як полеміст, майстерно й доцільно використовуючи елементи науково-теоретичної, науково-популярної, науково-методичної лекцій. Доцільно активно використовувати діалогічні й полілогічні форми комунікації, що стимулюють мисленнєву та комунікативну діяльність вихованців.

Лекція-інформація містить у собі повідомлення про невідомі слухачам факти, є найпоширенішим видом у лекційній діяльності вчителя, викладача вищої школи.

Лекція-інструктаж готує слухачів до виконання якоїсь роботи, виокремлюється методичною спрямованістю.

Лекція-показ – розповідь про певні методи роботи із показом того, як необхідно цю роботу виконувати.

Лекція-бесіда має діалогічну спрямованість, тому що мовець долучає до інтелектуальної співтворчості аудиторію, чим значно активізує її увагу, інтерес до обговорюваних проблем.

Лекція-репортаж є розповіддю про побачене під час екскурсії, подорожі історико-культурними місцями, враження від зустрічі з цікавою людиною.

Лекція-спогад присвячена подіям історії, учасником чи свідком яких був оратор. Вона виокремлюється значним ступенем інтимізації процесу спілкування, довірливістю, емоційністю, яскраво виявляє духовно-інтелектуальний світ мовця, систему його цінностей, запити, потреби.

Педагог-оратор повинен володіти особливостями усіх видів лекційного красномовства, відчуваючи потреби аудиторії, формуючи своїм живим словом високі громадсько-політичні інтереси слухачів, їхню життєву позицію в умовах гуманізації та демократизації освіти.

4.4. Дипломатичний жанр

Дипломатичне красномовство – розвивається в державах, які проводять активну державотворчу політику, формують свій міжнародний авторитет. Українське дипломатичне красномовство зазнало розквіту в різні періоди державного будівництва, зокрема, за часів Богдана Хмельницького, Запорізької Січі, а також у період розбудови незалежної, суверенної України у 90-ті роки ХХ ст.

Дипломатичне красномовство включає два основні види:

- 1) промова на міжнародній конференції;
- 2) промова в процесі дипломатичного акту.

Дипломатичне красномовство вимагає від оратора високого рівня мисленнєво-мовленнєвої та комунікативної культури, зокрема, абсолютно правильної вимови, вільного володіння рідною та іноземною мовами, зрозумілості мислення і мовлення, точності, стислості, доцільності мовлення, розвиненого чуття мови, високого загальнокультурного рівня, освіченості, інтелігентності, індивідуального стилю мовлення, спілкування, думок, ідей, пропозицій.

Дипломатичне красномовство в Україні сьогодні активно розвивається, закладаються основи українського національного красномовства дипломатів суверенної незалежної держави, яка посідає гідне місце на міжнародній арені.

Красномовство людини, яка повинна ефективно діяти словом у різних комунікативних ситуаціях, зокрема, під час спілкування з іноземцями, повинна містити елементи дипломатичного красномовства, яке дозволить досягнути

поставленої мети шляхом професійного володіння живим переконуючим словом.

4.5. Військовий жанр

Військове красномовство є одним із найдавніших; воно розвивалося в усі часи та в усіх народів, зокрема, й в Україні в період відстоювання нею своїх національно-політичних інтересів, боротьби із численними іноземними ворогами. Слово – це зброя, сила й могутність якої визнавалася й визнається провідними політиками, державними діячами, а також фахівцями у сфері ораторського мистецтва від часів античності й до сьогодні.

Українське військове красномовство найяскравіше подане в ораторській спадщині часів Запорізької Січі, у документах, матеріалах, спогадах провідних військових діячів періоду Великої Вітчизняної війни, коли хід військових подій часом безпосередньо залежав від сили переконуючого слова командувача. Усім пам'ятне військове красномовство князів Київської Русі, котрі завжди попереджували ворогів про те, що йдуть на них війною: «*Йду на ви!*»

Мова військових відзначається лаконізмом, розмовним стилем мовлення, оригінальністю, доцільністю, кмітливістю, дотепністю.

Військове красномовство має кілька основних різновидів: промова-наказ, інструктивна промова, виступ на військово-політичну тему, заклик. Комісари Великої Вітчизняної війни активно використовували такий різновид військового красномовства, як бесіда перед боєм, щира бесіда після бою, де послуговувалися емоційно-психологічними чинниками, зокрема, гумором, гострим дотепним слівцем.

4.6. Рекламний жанр

Рекламне красномовство – один із різновидів соціально значущого красномовства. Рекламне мовлення на Заході розуміється як особлива сфера практичної діяльності, продуктом якої є словесний твір – рекламний. Його основні риси – зміст і зовнішнє оформлення. У рекламі наявні елементи правових та етичних характеристик. Друкована реклама має на меті привернути увагу покупця, зацікавити, викликати бажання придбати товар, що рекламується. Логічна сторона тексту підпорядкована естетичній, вона повинна бути максимально зручною для сприйняття, а також бути чіткою,

привабливою, емоційною, як певний вид кодових ідеологічних текстів.

Викладач повинен глибоко вивчати, аналізувати такі аспекти діалогу, як логічний (суттєва форма мислення), соціологічний (між різними соціальними групами), лінгвістичний (роль слова у діалогічному спілкуванні, сутність словесної творчості, структура, функції мови), психологічний (аналіз емоційного стану співрозмовників), історичний досвід (осмислення яскравих за змістом і формою взірців), педагогічний (вчити вести творчий діалог, прищеплювати бажання висловлювати ідею, ділитися своїми думками, переконаннями, формувати почуття поваги до співрозмовника), політологічний (ідейно-політичний аспект діалогу, застосування, з'ясування ідейно-політичних моментів у різних формах діалогу).

Такою є загальна схема розподілу жанрів ораторського мистецтва на основні види. Вона, звичайно, дещо спростовує реальну дійсність і не дає можливості побачити всю багатоманітність живого мовлення, спілкування з метою формування переконань на традиціях як античного світу, так кращих набутоків світової і національної риторичної спадщини.

Усі жанри мовлення органічно поєднані із суспільно-політичним життям, побутом, виражають ментальність народу, є способом мислення творців унікальної риторичної спадщини – скарбниці усього людства.

Кожне нове покоління робить свій внесок у духовно-інтелектуальне життя суспільства, додає нові цінності до вироблених пращурами, і через духовну спадкоємність нові покоління здатні сприймати, розуміти, розвивати мистецькі цінності, створені іншими людьми сотні, тисячі років тому, вічні цінності, до яких можна віднести ідею Цицерона про необхідність збереження принципу природності ораторського мовлення як вищої якості красномовства. Цього можна й треба досягати у всіх жанрах мовлення. Справжній оратор повинен дбати про довіру аудиторії до свого слова, могутність авторитету слова через гармонію двох видів краси – чарівності та достоїнства.

Матеріали до лекції №2

**Тема: Ораторське мистецтво у Стародавньому світі:
– у Стародавньому Єгипті;**

- у Стародавній Індії;
- у Стародавньому Китаї (Конфуцій);
- у Стародавній Греції (Арістотель, Сократ, Платон);
- у Стародавньому Римі (Цицерон).

Стародавній світ – це, насамперед, шумеро-аккадська (месопотамська), давньоєгипетська, давньокитайська, греко-римська, давньоіндійська, давньоіранська цивілізації.

Риторична практика Давнього Сходу була яскравою й різноманітною, її досвід частково використала Давня Греція.

У культурних системах стародавніх суспільств риторика посіла значне місце, хоча здебільшого вона формувалася в лоні більш широкого духовного пошуку. Винятком була греко-римська античність, що усвідомила самостійне значення риторики як окремої наукової дисципліни.

Ораторське мистецтво у Стародавньому Єгипті

Єгипетська цивілізація проіснувала 4,5 тис. років, майже не змінюючись, а усталеність тамтешнього буття багато в чому ґрунтувалася на усталеності мовно-літературних витоків.

У Стародавньому Єгипті важливою постаттю був писець-чиновник. У Єгипті продукували численні документи на папірусі, записували релігійні твори, закони. Була започаткована цікава і багата художня література.

У Стародавньому Єгипті завдяки ораторському таланту можна було досягнути успіху у сфері судового красномовства.

Відома «Повість про красномовного селянина» про те, як селянин не просто переконав володаря в тому, що його скривдив грабіжник, а й отримав все майно кривдника. Цікаво, що володар, прийнявши справедливе рішення відразу, примушував селянина дев'ять разів розповідати історію лише для того, щоб насолодитися його красномовством і, записавши його оповідь на папірус, потішити фараона. Відтоді ораторське мистецтво визнається потрібним не тільки знаті, а й простим людям.

Юридичні та політичні норми були осмислені єгиптянами як Маат – божественний порядок та істина, що не дають суспільству зірватися в хаос. Наприклад, в «Текстах пірамід» висловлено заклик до фараона «утвердити Маат на місці безладдя».

Задля утвердження у суспільстві соціальної гармонії використовувалася політична риторика.

«Золоте ім'я» фараона по-різному інтерпретувалося в багатьох етикетних формулах: «Владика Обох Земель»,